

ועל ידי המינים הטמאים, אין יכולים להפריד הנפש מהגוף, וזהו ונטמתם בם. ולהפך, ע"י הפרישה מהטומאות מעלים הנפש מהתדבקות הגוף, ואז נוכל לקבל רוח קדושה ממרום, בחינת 'המעלה אתכם מארץ מצרים' (עפ"י שפת אמת – שמיני. ועע"ש פר' ראה, שלכך נקראו 'מאכלות אסורות' – שאוסרות וכולאות את הנפש עם הגוף).
ע"ע: בני יששכר – אדר ב,ז; נועם אלימלך שמיני עה"פ זאת החיה.

'אע"ג דלא נפיש אגרייהו טפי מאיסי למכליניהו' – אולי יש לפרש, אף על פי שהשרצים מאוסים ואין היצר תקיף לאכלם, אעפ"כ כדאית מצוה זו להוציאם ממצרים. קל וחומר לרבית ומשקלות שהיצר תוקף בהם, וכן שאר מצוות ואיסורין שבתורה, כדאים הם כל אחד שבשבילו יצאנו ממצרים (שו"ת אגרות משה או"ח ח"א טו,ב).

דף טו

באורים והערות; ציונים וראשי פרקים לעיון

'שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים...' – טעמו של בן פטורא שמוטב ישתו שניהם – פרש החזון-איש: הואיל ויש הצלה זמנית לשניהם, והלא מפקחים את הגל בשבת משום חיי שעה (יומא פה.) – הלכך אין חיי עולם שלו דוחים חיי שעה של חברו.
[ואף על פי שמסכנים חיי שעה בשביל ספק הצלת חיי עולם (כבע"ז כז:) – כאן שונה שהרי שניהם שוים בזכות חיי עולם, ובא זה לבכר עצמו על חברו משום שהמים שלו – אינו יכול לזכות בכך, כיון שיש צורך חיי-שעה לשניהם. ועוד, אינו בדין לדחות חיי שעה של זה בשביל חיי עולם של חברו].

ורבי עקיבא סבר, משום 'חייך קודמין' נפטר זה מהצלת חיי-שעה של חברו.
ונראה שאין חברו רשאי לגזול מימיו, שאף על פי שרשאי אדם להציל עצמו בממונו של חברו, כאן כבר הוכרע הדין ד'חייך קודמין', והגזול – גזול נפש חברו.
ואם המים של אדם שלישי, ולפניו שני צמאים – נראה שלדעת בן פטורא יתן לשניהם אעפ"י שימותו שניהם, שהרי גם אם יתן לאחד הלא יתחייב לחלוק עם חברו. ולר' עקיבא – חייב ליתן לאחד מהם, איזה שירצה. ואם אחד מהם קודם בדיני הצלה [כמפורט במשנה (הוריות יג) סדר קדימויות ההצלה] – הקודם זוכה, [ודוקא לר' עקיבא] (עפ"י חזון איש – חו"מ לקוטים, כ. ע"ע בספר אילת השחר).
א. לסברת החזון"א שטעמו של בן פטורא משום הצלת חיי שעה, נדחית לכאורה ראת הגר"ח (בריש ספרו) מכאן, שברציחה אומרים בכל ענין יהרג ואל יעבור ואפילו ב'שב ואל תעשה', אם אך יש בו דין 'רוצח' – מדבעי קרא מיוחד בהצלה ד'וחי אחיך עמך'. ולהחזון"א כאן שונה שלולא קרא היה מחוייב בהצלת חיי שעה. ואכן כבר כתב החזון"א לדחות ראייתו (ב'גליונות' על חדושי הגר"ח), שהרי לא נחלקו בן פטורא ור' עקיבא על שנים שיש ביד אחד מהם תריס להגנה, שכולם מודים שהוא קודם, על מה נחלקו, על השארת המים לאחר זמן, כאשר יכול עתה להשקות בהם את חברו ולהצילו בהווה.
כמו כן לסברא זו נדחית ראת האחיעזר (ח"ב טו,ה), ע"ש. וכן מה שכתב המנחת-חינוך (רצו, כג) לתלות נידון מי שבאים להשליכו על התינוק, האם חייב ליהרג ולא להימסר לכך, בדין בן פטורא ורבי עקיבא – ולפי הסברא האמורה אין הנידונים שייכים זה לזה. [והמנ"ח הולך לשיטתו שם במה שכתב שאם היה שם תינוק, אפילו לבן פטורא חייב בעל המים

ליתן הכל לתינוק, מפני שהתינוק אינו מחויב בהצלת הגדול — ולפי סברת החזו"א נראה שאין חילוק בדבר, אלא גם בזה ישנו שניהם, שאין דוחים חיי שעה בשביל העתיד].

ובשיטת הגר"ח והגר"ע זצ"ל [וכן נראה דעת הגדול ממינסק (אור גדול — א, עמ' 20, י-ם תשמ"ו)], שגם הוא הוכיח מכאן לדין יורג ואל יעבור ברצח בשו"א¹], י"ל שסוברים שמצד חיי שעה בלבד, אין לחייב לתת לשני, כי חיי שעה נדחים בשביל הצלת עולם. ואולם ודאי גם לשיטתם, בדוגמת תריס שביד אחד, ישתמש בו הוא אף לבן פטורא, שהרי אין שייך לחייבו ליתנו לחבירו, כי הלא גם את השני נחייב לתת לזה, וכמוש"כ החזו"א. ועוד, הגנת התריס לעצמו מחוייבת היא עתה, משא"כ שתיית הקיתון כולו אינה נצרכת עתה, הלכך אין לעכב שתיית חברו עתה משום צורך שתיית עצמו בעתיד.

[לגוף הוכחת הגר"ח, כתב הגר"ש היימן (כתובות ב) לתמוה, מה שייך כאן דינא דיהרג ואל יעבור, והלא כשם שאין אדם חייב להכניס עצמו לסכנה כדי להציל את חברו כך גם כאן. ועל כרחנו צ"ל שנאמר כאן דין מיוחד בהלכות הצלה, כששנים בסכנה אין לאחד להציל נפשו ולהניח חברו בסכנה. ולמדנו זאת מ'זחי אחיך עמך' או מ'זאהבת לרעך כמוך' כמוש"כ הריטב"א (וכ"ה בתורת כהנים — בחקתי). וכן כתב בספר אבי עזרי (קמא. הל' רוצח א, ט). עוד בטעמו של בן פטורא — ע' אגרות משה יו"ד ח"א קמה].

ב. אעפ"י שמשמע שלבן פטורא אסור לו לשתות הקיתון כולו עתה הגם שיינצלו חייו ע"כ, נראה שזה רק משום שתיית החצי השני אינה הכרחית כעת, לכך מחויב ליתנו לחברו הנמצא בסכנה מיידית. אבל באופן שאם יימנע ברגע זה מפעולה המציילה את עצמו הצלת חיי עולם, לא יחיה אלא חיי שעה [כגון שמאבד דם, ואם לא יחסום אותו מיד יאבד הכרתו ועלול למות בזמן הקרוב], הרי נידון הצלת חיי עולם עומד לפניו ברגע זה, ועל כן יתכן שבכגון זה מודה בן פטורא שיציל עצמו חיי עולם עתה אעפ"י שחברו ימות מיד בשל כך.

ג. מה שכתב החזו"א שאם חטף הלה קיתונו, הרי הוא כגזול נפשו של חברו — כיוון לדברי הרמ"ך בשיטה מקובצת כאן, שהגזול חייב מיתה בידי שמים.

ד. בספר אמרי בינה (או"ח יג, ה) נקט בפשטות שמותר לו לאדם להציל עצמו מסכנה ולברוח, גם אם על ידי כן ייכנסו אנשים אחרים בסכנה — שחיו קודמין. ותמה על המגן-אברהם שמדויק דבריו נראה שאסור הדבר. ואפשר שסכנת רבים שאני (דבחי מיירי המג"א ע"ש), שלא הותר להקדים נפשו לנפש חברו אלא בנפש כנגד נפש, ולא נפש היחיד כנגד כמה נפשות. [ואפשר אף בן פטורא יודה בסכנת רבים שאין אומרים ימותו כולם, שהצלת חיי שעה יחיד נדחית מפני הרבים].

ומצאנו חילוק כזה בין יחיד לרבים בדברי החזו"א (יו"ד טט), שצידד באחד שרואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר וייהרג ע"כ אחד שבצד אחר, ואלו שבצד זה יינצלו, ואם לא יעשה כלום — ייהרגו הרבים והאחד יחיה. אך ע"ש שנסתפק בדבר. ואולם כתב שאם בא היחיד מרצונו למסור עצמו להציל את כולם — רשאי וזכור לטוב, כפי שמצינו בלוליניוס ופוס שנהרגו בשביל הצלת הכלל, ואמרו שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, ע"ש. וא"כ י"ל שגם אם לענין מעשה הריגה בידיים, ננקוט שלא הותר ביחיד כנגד רבים, אבל במניעה, מחוייב היחיד שלא לעשות מעשה הצלה לעצמו כשמסכן את הרבים.

שו"מ שצידד לחלק בין יחיד לרבים בכעין זה, בשו"ת משפט כהן (בהלכות מלכים). ולהמתבאר, יש סמך ודיוק לדבר מדברי המג"א.

עוד שם נסתפק בדינא דר' עקיבא, אם מותר לו לבעל המים לתתם לשני, ע"ש.

ה. זו לשון הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאלוהו ח"ד עמ' 353): 'ומה ששאלת מהא דבן פטורא עד שבא ר"ע ודרש וחי אחיך עמך — לא אבין קושייתך, דהרי פשוט שהמנהג היה כר' עקיבא, ובן פטורא סבר לבטל המנהג מפני שאין לו סמך בכתוב ודרשתו וסברת החסד נותנת זאל יראה במיתתו של חברו'. אבל רע"ק מצא הדרש על פי הדרך הברורה של ל"ב מדות ובכן נקבע הדין כמו שנהגו. ואיני יודע מה הוקשה לך בענין זה יותר מכל המחלוקות התלויות בדרשות'.

על הביטוי 'עד שבא רבי עקיבא ולימד... — ע' במובא בקדושין נו.

'וחי אחיך עמך' — ע' תוס' ישנים יומא פ"ה: ד"ה תשובה. ולכאורה פלוגתא דהתם תליא בפלוגתא דהכא. ואולי לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. וצ"ע (הגר"א נבנצל שליט"א).

— נראה שהדרשה מבוססת על משמעות פשט הכתוב; עליך להחיות את אחיך 'עמך' — כל עוד אתה עצמך בחיים, אבל אינך מצווה להחיותו אם אין אתה חי.

א. לפי זה לא קשה מעיקרא קושית העולם המובאת במהר"ם שיף כאן ועוד, מ'עמך' הנאמר בעבד עברי. ע"ע בהרחבה במובא בקדושין כ.

ב. לפי"ז מובן שרבי אלעזר שלמד מן הכתוב לענין רבית, גם הוא סובר דינו של רע"ק — שכן יש ללמוד מפשט הכתוב ולא מיתורא. וע"ע ברא"ש, תור"פ וריטב"א.

'הניח להם אביהם מעות של רבית... אינן חייבין להחזיר' — יש סוברים שהיורשים נתמעטו מאיסור לא תקח מכל וכל, שאם האב לא לקח בחייו, אין הם מוזהרים מליקח. כן דעת הרמ"ה (מובא בשטמ"ק ב"ק קיב).

[וכתב שמותר להם ליטול הרבית 'מדעתו של הלוה'. ולכאורה היה נראה שנוטלים אף בעל כרחו — ומוכח שדעתו שמבחינה משפטית לא נוצר חוב על הרבית, הלכך אי אפשר להם ליטול אלא מדעתו (שיעורי הגר"ש רוזובסקי קדושין ו: אות צג).

מדבריו שם משמע שלדעת הרמ"ה מותר להם ליטול אף לכתחילה. ויש להעיר שהרמ"ה לא הזכיר אלא שאם נטלו היורשים, אף לאחר מות אביהם — אינם חייבים להחזיר. ושמא י"ל שלכתחילה אסור להם ליטול, שהרי לקיחת רבית היא זו. אלא שאם לקחו אינם חייבים להחזיר מפני שאי אפשר להם לתקן, כי י"ל שגדר מצות 'וחי אחיך עמך' היינו לתקן מצות הלוואה שתהא בחנם וללא רבית, אבל כאן שהם לא הלוו, אין בהחזרת הרבית משום 'וחי אחיך עמך'.
ודעת הרשב"א שמאיסור אל תקח לא נתמעטו היורשים, אלא מחיוב השבה הנלמד מסיפא דקרא. (וכן יש לדקדק מלשון התוס' סא: ד"ה יכין — הגר"מ פטרבור שליט"א).

'זהני מפני כבוד אביהם מי מחייבי, קרי כאן ונשיא בעמך לא תאר בעושה מעשה עמך — כדאמר רבי פנחס משמיה דרבא בשעשה תשובה...' — כאן מדובר באדם גזלן או במלוה ברבית שרוב עסקו בכך, כמו שכתבו התוספות (בב"ק צד). ואולם מסוגית הגמרא ביבמות (כב) יש להוכיח שאפילו בעבירה אקראית, במזיד — הרי הוא בכלל 'אינו עושה מעשה עמך'. והטעם, כיון שבדור לשוב בתשובה ולא שב — שוב אין זה בגדר אקראי. וכן כתב בספר יראים (קנו. עפ"י קובץ שעורים שם).

ואולם בספר פני יהושע (ב"ק צד) מבואר שבאקראי אינו בכלל זה (והביאו להלכה בפתחי תשובה יו"ד רמ סקט"ו). ושמא הם מדברים בסתמא, שאין ידוע אם עשה תשובה אם לאו, אבל אם ידוע שלא שב — הרי זה עברין קבוע כאמור. ובמנחת חינוך (מח, ד) נסתפק האם אף בעובר על מצות עשה במזיד נחשב 'אינו עושה מעשה עמך'.

וכבר נחלקו הדעות בין הפוסקים, האם יש מצות כיבוד באב רשע. ודעת הרמב"ם (ממרים ו. וכ"ה בשלחן ערוך יו"ד רמ, יח) שחייבים הבנים לכבדו. וכתב הבית-יוסף (שם) שאין להקשות מהדין המבואר כאן, שכל שלא עשה תשובה אין הבנים חייבים לכבדו ולהחזיר — כי הואיל ובדין הם יורשים את המעות הלוו, אינם חייבים להפסיד ממונם בשביל כבוד אביהם. משא"כ בכבוד שאין בו חסרון כיס

— חייבים. [ורק אם עשה תשובה ובדעתו היה להחזיר אלא שלא הספיק, חייבים להחזיר משום כבודו, כאילו לא הורשה להם, שהרי בדעתו היה להחזיר].

הט"ו (שם ס"ק יז) הקשה על דבריו, הלא בגמרא הקשו משום 'אינו עושה מעשה עמך' ולא משום שאינם חייבים להפסיד ממונם. ועוד, אם הטעם תלוי בהפסד ממון, מה חילוק יש בין דבר המסוים ושאינו מסוים. ונראה שעיקר דברי הב"י לומר שהרמב"ם סמך על הסוגיא בסנהדרין (פה) שמבואר שחייבים לכבד אב אפילו הוא רשע. ומכל מקום הדין המבואר כאן (שהוא ברמב"ם עצמו) אינו סותר לכך. ואעפ"י שהמקשה בסוגיתנו משמע שנקט שאין חיוב כבוד כלפיו, אבל גוף הדין קיים גם לדידן. ומ"מ בדבר שאינו מסוים שאין בויון לאב, אין לחייבם להשיב אפילו היה בדעתו להחזיר, כי סוף סוף שלהם הוא.

ובספר פני יהושע תירץ, שבאותו ענין עצמו שעבר עליו — לדברי הכל אין חייבים בכבודו. (ע"ע יוצא בסברא זו, במובא לעיל לב. וכן באבני נזר יו"ד תסא, א).

תירוצו נוסף: טעמו של הרמב"ם שמצוה לכבד אביו רשע, הוא מפני מראית העין, כי מי יודע לבחון אם רשע הוא אם לאו. ואם כן הלא כאן ממה נפשך אין צריך להחזיר מפני כבודו; כי אם ידעו שגזל הוא ביד אביהם — אין כאן מראית העין, שהרי נודעה רשעתו. ואם לא ידעו, אין כאן העדר כבוד לאב, שאין יודעים שגזל (עפ"י יערות דבש — ח"ב יח).

'אי עשה תשובה מאי בעי גביה' — לדעת כמה מהראשונים, לרבי יוחנן אין חיוב להחזיר הרבית אף לא לצאת ידי שמים. ולדבריהם קושית הגמרא 'מאי בעי גביה' מתפרשת בדבר המסוים ומשום לזות שפתים, שלא יאמרו מתכסה ועומד בחפץ של רבית [וכדברי רבא להלן סה. שחייב להחזיר החפץ עצמו שנטל ברבית], ואם הוא אינו חש לכבודו גם בניו אינם צריכים לחוש (עפ"י תוס', רמב"ן ועוד).

'רבי נחמיה ור' אליעזר בן יעקב פוטרין את המלוה ואת הערב, מפני שיש בהן קום עשה' — יש מדקדקים שרק הערב והמלוה פטורים, לפי שישנן בהשבה, אבל הלווה — לוקה, שהרי עליו אין מוטלת מצות עשה. (כן כתב הרמב"ן בתשובה רג — מובא ברעק"א. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א שלכך העדים לוקים. וע' גם בקצוה"ח לח; קהלות יעקב כתובות לו). ואמנם הרמב"ם (מלוה ד, ג) כתב שהלוה פטור [ויש אומרים שכן היתה גרסתו בברייתא. ודין הערב אינו ברור לשיטתו]. וטעם הדבר, היות והרבית ניתנה להשבון, על ידי זה נתקן הכל, גם ה'לאו' שלו (ע' בנושאי כלי הרמב"ם; מנחת חינוך סח, ג; אמת ליעקב).

ובקהלות יעקב (ח"ד ח) באר סברת הרמב"ם על פי שתי הנחות: א. ענין 'לאו הניתק לעשה' שאין לוקין עליו — משום שהעשה עוקר את הלאו למפרע, כאילו לא עבר. כן יש להוכיח מדברי התוס' בפסחים. ב. איסור הלוה ברבית, ענינו שהוא שותף להכשלת המלוה, כענין איסור 'לפני עיור' [ומשום חומר עוון זה, ייחדה לו תורה לאו מיוחד — ע' שו"ע הגר"ז (רבית, סעיף א, עז). ואע"פ שאיסור הלוה ענינו מפני הכשלת המלוה, המלוה עובר גם משום 'לפני עור' שמכשיל את הלוה באיסור 'לא תשיך'. ולכאורה יש לומר שהוא הדין בכל שני שותפין לדברי עבירה, כל אחד עובר אף משום הכשלת השני באיסור ד'לפני ע'].

היות וכן, כאשר המלוה ישיב את הרבית, הרי בזה הוא מנתק גם את הלאו של הלוה, שהרי עקר את העבירה למפרע ונמצא שהלוה לא הכשיל את המלוה בנטילת רבית.

[כעיקר הסברא בקיצור כתב בספר אמת ליעקב. וע' גם בספר מנחת שלמה (להגרשו"א. ח"ב סח, ג) שנראה מסברא שהאיסור שיש על הלווה הוא רק מפני שהמלוה אסור לקבל שכר עבור ההלוואה, ואשר על כן נראה שמותר ללווה ליתן

שכר למלוה בגלל הלוואתו, באופן שהמלוה לא ידע כלום על כך שמקבל שכר. נראה לכאורה שעצם הסברא מבוארת ממה שכתבו הראשונים (רא"ש להלן בסי' נב; רמב"ן ור"ן עא:), שמומר הנותן לישראל רבית אין עובר על לא תשיך כיון שמותר להלוותו ברבית — הרי שהאיסור על הלווה נקבע לפי המלוה. וכן צדד הרא"ש בתוספותיו (ע). שלא עבר הלווה אלא כשהמלוה מוזהר על בל תשיך. וכ"כ הריטב"א (ע. עא:), וכן צדדו בתוס' ע). אך יש להעיר משיטת הפוסקים (יו"ד קסח,ז. וע"ש ברעק"א שיש סתירה בדבר בדברי הרא"ש) שבישראל הלווה ע"י נכרי מישראל אחר, והמלוה אינו יודע שבשביל ישראל הוא — המלוה מותר לו לגבות הרבית והלווה אסור לעשות כן. וי"ל].

'מכלל התנא קמא סבר לאו בני אהדורי גניהו' — לדעת האומרים שאפילו לרבי יוחנן חייב לצאת ידי שמים, מוכח מכאן שגם במקום שהייב לשלם בדין שמים, אינו נחשב 'לא הניתק לעשה' או 'ניתן לתשלומין' (ע) במאמר הגרש"ז אויערבך זצ"ל — קובץ 'המעין' ניסן תשנ"ט).

'מאי קום עשה — לקרוע שטרא' — ואף בערב אתה מוצא, כגון שפרע הערב בשביל הלוה ונתן לו המלוה את השטר, ומצווה הוא לקורעו (תור"פ וריטב"א, ע"ש). אעפ"י שאין מתרבה ממונו של הערב כלום בגביית הרבית, שהרי את מה שנתן הוא בא לגבות ולא יותר, מ"מ כיון שהוא שותף למעשה העבירה מתחילה, חייבתו תורה כמו המלוה עצמו.

'זהרי משכנתא בלא נכייאת דבדיניהם מוציאין מלוה למלוה ובדינינו אין מחזירין ממלוה ללוה' — בבאור הטעם שמשכנתא בלא נכייאת אינה רבית דאורייתא, והלא אם לבסוף אכל פירות הרי הוברר שקצץ לו רבית — ע' בחדושי הגר"ח הלוי מלוה ו,ז. וע"ע בספר אבי עזרי (קמא) — מלוה י,ד. [באבי עזרי הקשה ממה ששמע בגמרא בראש הפרק שאם היו הולכים בתר בסוף, הלוואת סאה בסאה היתה אסורה מדאורייתא אם נתיקרו החטים, הגם שאינו ברור מתחילה שיתיקרו — הרי שאין חסר בשם 'קציצה'. ותמה על הגר"ח שלא העיר מזה. ונראה בדעת הגר"ח שאילו בתר בסוף אזלינן, אכן אין הקציצה שבתחילה צריכה להיות ודאית, אבל לפי האמת דאזלינן בתר מעיקרא, בדין זה גופא נאמר שאין איסור דאורייתא ללא שהיתה רבית ודאית בשעת קציצה].

(ע"ב) זכי אין לו יין מאי הוי, והתניא אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער. יצא השער פוסקין. אף על פי שאין לזה יש לזה' — והלא משמע שמשנתנו מדברת כשיצא שער היין, שאם לא יצא אפילו ברישא אסור, בחטים (עפ"י רמב"ן ורשב"א). ועוד, אם לא יצא השער פשיטא, שהרי שנינו להלן (עב) אין פוסקים על הפירות עד שיצא השער (ר"ן). ולפירוש התוס' מעיקרא לא קשה, שקושיית הגמרא על חטים ועליהן תנן בהדיא 'וכן השער'.

'הכא נמי כגון דאמר הלוני שלשים דינרים...' — אביי מפרש משנתנו שבאה ללמד את הדין ששנה רב ספרא בברייתא, עם תוספת אחת; זה שאסור למלוה לחזור וליקח את החטים שהלוה במחיר מוזל, דוקא אם לבסוף מחזיר הלוה הלוואתו בדמים, שאז נראה כמי שלוה 25 — הם הדמים שקיבל מהמלוה על קניית החטים שהלוה] ומחזיר 30. אבל אם מחזיר פירות אחרים תחת הפירות שלקח בתחילה, מותר. וקולא הוא שהקלו חכמים בדבר מפני שאין זו רבית אלא מפני הערמה (עפ"י רש"י ועוד).

'אמר אביי... אמר ליה רבא: אי הכי תן לי חיטי, דמי חיטי מבעי ליה? — תני דמי חיטי. — 'שאני מוכרין, שמכרתים לך מבעיא ליה? — תני... — ע' במצויין בסוטה ה ובקדושין מח — מקומות רבים בש"ס שרבא הקשה לאביי מדקדוק הלשון, ואביי לא חש לכך, ופעמים רבות שינה גירסת המשנה או הברייתא. אף כאן הלכו שניהם בשיטתם ודרכם.

*

'אמר רבא: כי שכיבנא, רבי אושעיא נפק לוותי, דמתרצנא מתני' כוותיה... — לפתח חטאת רבץ — כיון שמת האדם, הכל באים לתבוע את המגיע להם. גם ה'חטאת' — החטא הקטן ביותר, גם הוא שומר על הפתח. והנה אמרו כל העושה מצוה אחת — מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא. וכל העובר עבירה אחת בעולם הזה, מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין, וקשורה בו ככלב. ומי שלמד ועלה בידו לתרץ דברי הרמב"ם או רש"י ותוספות, הלא יצאו המה לקראתו לקבל פניו בעולם האמת, כפי שאמר רבא 'כי שכיבנא...' ומעתה נקל לשער העלבון הגדול, שבעת יצאו רבותינו הראשונים והאחרונים לקראת הנשמה, יופיע פתאום גם המקטרג הנולד מזהחטאת ויתבע את חלקו! (חפץ חיים — בראשית).

דף סג

'שמע מינה מדר' אושעיא תלת; שמע מינה דלא כאיסרו הבא לידו הוא. וש"מ הוא דיש לו... — יש לדקדק מדוע חשבן בשתים, היה לו לומר 'שמע מינה מעמידים מלוה על גבי פירות אם יש לו, ולא אמרינן כאיסרו הבא לידו'. ויש לומר שבא להדגיש דוקא בשיש לו, אבל כל שאין לו אסור אעפ"י שיצא השער. או גם כוונתו לומר 'והוא דיש לו' כדי כל מה שפסק, ואין די במעט פירות [כלענין סאה בסאה]. וכן נראה מדברי הרמב"ם (ריטב"א. וע"ע רשב"א; תור"פ ותורא"ש).

'מיתבי: כולם אם יש לו — מותר' — לכאורה יכול היה להקשות ממשנתנו שלא אסרו אלא בשאין לו יין, משמע האם יש לו — מותר? ויש לומר, נוח יותר להקשות מהברייתא המפורשת מאשר מדיוק המשנה (פני יהושע. וכדמצינו בכ"מ). עוד יש לומר דמעיקרא לא קשה מידי, כי אמנם לרב אסור לשלם יין כפי השער היקר של החטים [כי אז הלא מעלה את החטים בדמים ומצמיד את הדמים לשער היין], אבל מותר ליתן לו יין לפי שער הפסיקה הראשונה שקיבל מתחילה על החטין, כפי שער הזול. ואולם כשאין לו יין, אסור לפסוק יין כלל (חדושי בית מאיר).

'מעשה בביתוס בן זונין שעשה שדהו מכר על פי רבי אלעזר בן עזריה, ולוקח אוכל פירות היה. אמרו לו: משם ראייה? מוכר אוכל פירות היה ולא לוקח' — נראים הדברים שאין חכמים ורבי יהודה מכחישים זה לזה. אלא רבי יהודה שמע שנעשה המכר ולא שמע שהיה המוכר אוכל פירות, וכיון שכן סתמא דמלתא לוקח אוכל פירות היה. ואמרו לו חכמים, באמת יודעים אנו שהמוכר

כל הכותב שטר רבית הרי זה ככותב ומעיד עליו עדים שכפר בה' אלקי ישראל. וכן כל הלוח ומלוה ברבית בינן לבין עצמן הרי הן ככופרים בה' אלקי ישראל וכפרו ביציאת מצרים שנאמר את כסףך לא תתן לו בנשך וגו' אני ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים (לשון הרמב"ם — מלוה ד,ז. ע"ע בגמרא להלן עא.).

דפים סא — טב

קמב. מה דינם של רבית קצוצה ושל אבק רבית, לענין ההלכות דלהלן?

א. מי שהלוה ברבית ונטלה ומת, והניח לבניו המעות של רבית.

ב. הוצאת הרבית בדיינים מהמלוה להשיבה ללוה.

א. מת והניח לבניו מעות של רבית, אפילו רבית דאורייתא — אינם חייבים להחזיר, ועל זה נאמר יכין

רשע (= האב שהלוה ברבית) וילבש צדיק (= הבן).

א. אפילו למאן דאמר רשות יורש לאו כרשות לוקח ואין בו שינוי רשות. ואפילו הניח קרקעות

ומלוה על פה גובה מן היורשים — אעפ"כ 'ילבש צדיק', לפי שלא הוזירה תורה

להחזיר אלא למלוה עצמו — וחי אחיך עמך, אבל לא לבניו (תוס' עפ"י ב"ק קיב).

ב. אם המלוה נטל את הרבית ומת ועדיין לא נפרע כל החוב, יכול הלווה לעכב לעצמו כשיעור

הרבית שנתן לאביהם ולא לפרוע לבנים (עפ"י רעק"א, מובא בפתחי תשובה קסא סק"ו;

מנחת שלמה ח"ב סה,ו).

ואולם בדבר המסויים, צריכים היורשים להחזיר מפני כבוד אביהם, אם עשה תשובה ולא הספיק להחזיר

בעצמו.

א. אבל לא עשה תשובה — אינם חייבים בכבודו. וכן אם עשה תשובה ולא חש להחזיר [למאן

דאמר אינה יוצאה בדיינים] — גם בניו אינם חייבים לחוש לכבודו בדבר (תוס').

נהרג בידי אדם על ידי אויבים [ולדעה אחת, אף במיתת בית דין] — אפילו מת מתוך

רשעו מיתתו מכפרת ובכלל 'עמך' הוא (עפ"י סנהדרין מז).

ב. מת הלווה — יש מן האחרונים שכתבו שאין חייב המלוה להחזיר להם הרבית (ע' דגול מרובה

י"ד קסא, מובא בפ"ת שם סק"ו). ולענין גביית הרבית מן היורשים, מובא בשיטה

מקובצת בשם הרמ"ה שאין היורשים חייבים. ויש מי שרצה לחדש שמוותר לגבות רבית מן

היורשים (ע' בחדושי ר' שלמה היימן כתובות יג. וע"ע מנחת שלמה ח"ב סה,י).

ב. רבית קצוצה (שקוצץ לו את הרבית כשמלווהו) — רבי אלעזר אמר: יוצאה בדיינים. (וחי אחיך עמך

— החזיר לו כדי שיחיה). וכן אמר רב ספרא. וכן סובר תנא דברייתא ד'הגולגלין ומלוי ברבית'.

רבי יוחנן אמר: אינה יוצאה בדיינים (בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה... — למיתה ניתן ולא

להשבון (רבי יצחק); אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך — למורא ניתן ולא להשבון (רב אדא

בר אהבה); מות יומת דמיו בו — הוקשו מלוי רבית לשופכי דמים שלא ניתנו להשבון. רבא).

הלכה כרבי אלעזר שיוצאה בדיינים (להלן סה:). ונחלקו ראשונים האם ב"ד יורדים לנכסיו

או רק כופים אותו לשלם. וישנן דעות שאין חיוב אלא כשהלווה תובעו.

עוד נחלקו הדעות האם לרבי יוחנן חייב להחזיר לצאת ידי שמים, אם לאו (עתוס' רמב"ן

ורשב"א).

- אבק רבית — אפילו לרבי אלעזר אינה יוצאה בדיונים.
- א. לפרש"י (סו סע"ב) אין 'אבק רבית' אלא בדבר מכר, אבל בדבר הלואה, כרבית קצוצה היא ולדברי רב נחמן (שם) מוציאים אותה ממנו. והתוס' (שם) חולקים.
- ב. לדעת הראב"ד, מועילה תפיסת הלוח מאת המלוה הרבית-דרבנן שנטל ודוקא כשנטל מעצמו, אבל כגון רבית מוקדמת ומאוחרת שנתן לו הלוח מדעתו — אם חזר ותפסה גזלה היא בידו ומוציאים ממנו. ושאר ראשונים חולקים וסוברים שלעולם אין מועילה תפיסת הלוח מהמלוה (רא"ש רמב"ן רשב"א ור"ן, עפ"י הגמרא להלן סו. וכן נפסק בשו"ע יו"ד קסא. וע' בבאור שיטת הראב"ד באבני נזר יו"ד קסד ובקהלות יעקב מה).
- וכן נחלקו האם חייב להחזיר לצאת ידי שמים. (הר"ן כאן כתב לתלות שאלה זו במחלוקת הראשונים הנ"ל, האם לריו"ח יש חיוב לצאת ידי שמים ברבית קצוצה. ולהלן (ס:) פסק הר"ן שאינו חייב. וכ"ה בבהגר"א בשם התוס'. וכן דעת הרמב"ן (סד:). וכן פסקו הרשב"ץ (ח"א סה, בדפו"ר) והרדב"ז (ח"א רנט). ואילו ברא"ש משמע שחייב. וכן פסק בשלחן ערוך (קסא, ב) [אם כי פסק שאין מועילה תפיסה. וכדברי הריב"ש (שצב) שאין מועילה תפיסה בחיוב לצאת ידי שמים (ודלא כדברי הר"ן רבו). וכן פסק הש"ך (ח"מ כח סק"ב) בשם מהרש"ל. אבנ"ז יו"ד קסד]. וכן דעת רוב הפוסקים, וכן נוקטים אנו לדינא (אבנ"ז קסג, י). והריטב"א כתב שאבק רבית בדבר המסוים חייב להחזיר בלא לצאת ידי שמים.
- ג. במקום מחלוקת הפוסקים אם היא רבית קצוצה או אבק רבית, אם תפס הלוח — כתב הש"ך (קסא סק"ד) שאין מוציאים ממנו. ובשו"ת אבני נזר (יו"ד קסה) הקשה על כך.

דף טב

קמג. שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים; אם שותים שניהם — מתים, ואם שותה אחד מהם — מגיע לישוב, מה יעשה?

שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד קיתון של מים — דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך — חיך קודמים לחיי חברך.

- א. הלכה כרבי עקיבא (שאלתות דרב אחאי, ועוד).
- טעמים להשמטת הרמב"ם דין זה — ע' אגרות משה יו"ד ח"א קמה.
- ב. אין חבירו רשאי לגזול מימיו, אעפ"י שרשאי אדם להציל עצמו בממון חברו. ואם עשה כן — הרי גזל נפשו של חברו (עפ"י רמ"ך; חו"א לקוטים ח"מ כ).
- ג. נראה שלא אמר בן פטורא ישתו שניהם אלא משום הצלת חיי שעה, אבל בלאו הכי, ישתה האחד ויניצל (עפ"י חוון איש שם. וכן צדד באגרות משה יו"ד ח"א קמה).
- ד. היו המים של אדם אחר, ולפניו שני צמאים; נראה שלבן פטורא יתן לשניהם אעפ"י שימותו שניהם. ולרבי עקיבא יתן לאחד מהם, לפי דיני קדימויות הצלה לאישים השונים. ואם היו שניהם שוים — יתן לאיזה שירצה (עפ"י חוון איש ח"מ לקוטים כ. וכן דעת הגרשו"א. ואין הדבר מוסכם — ע' מנחת שלמה ח"ב פב, ב).
- וכתב שם אודות סדר קדימת האישים השונים בהצלה: 'הושבני שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי זה'. וע' גם בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב עד, א): 'ואף באלו [— המנויים במשנת הוריות לענין סדר קדימה] קשה לעשות מעשה בלא עיון גדול. ואף באופן שידועין שלפי הדין יש קדימה ודאי הוא דוקא כששוין בזמן, ויש

להרופא לילך למי שנקרא קודם... ורק אם השני הוא חולה קשה מהראשון יש לו לילך להשני...'.
ת. היו המים שייכים לשניהם — כתב מהרש"א בחדושי אגדות: נראה לפי דרשת רבי עקיבא, באופן זה ישתו שניהם. (וכן נקט בפשיטות בספר עלי שור (ח"ב עמ' תרסז). וכתב להסתפק שם [עפ"י השע"ת תפב] שמא מותר להם להטיל גורל מי מהם ישתה).
ויש להסתפק שמא אם קדם אחד ושטה חלקו, מתחייב חברו ליתן לו את הנותר מהמים ולא ישתה בעצמו, ויידחו חיי שעה שלו לצורך הצלת חברו. ולפי"ז שוב י"ל שכל אחד ימהר להקדים לשתות חלקו משום 'חייך קודמין'. וצ"ב.

ו. היו המים של אדם גדול, ועמו תינוק — כתב המנחת-חינוך (רצו, כג): נראה שגם לבן פטורא יתן לתינוק, שהרי התינוק לא יהא מחויב למסור לו. (ואולם לפי סברת החזו"א שטעמו של בן פטורא משום שאין חיי שעה נדחים, נראה שגם בזה ישתו שניהם וימותו. ואף בלא סברת החזו"א אין דברי המנ"ח מוכרחים, ש"ל שמכל מקום אינו מחויב להעדיף את האחר על עצמו ויכול לשתות גם הוא. ומ"מ אם המים של אדם שלישי — י"ל שיתן לתינוק שע"כ יהיה חיי עולם, משא"כ אם יתן לגדול ויצטרך לחלוק עם התינוק).

קמ"ד. א. מי הם העוברים ב'לא תעשה' של רבית? מתי עוברים? והאם חייבים מלקות?

ב. ה'לזה לחברו ברבית בשטר, האם מצווה לקרוע את השטר?

ג. אלו אופנים מוזכרים בסוגיא, האסורים משום רבית מדרבנן או משום הערמת רבית?

א. תנן (להלן עה): אלו עוברים ב'לא תעשה' — המלוה והלוה הערב והעדים. ואף על פי שאין העדים עושים כלום בגביית הרבית, עוברים משום שימת הנשך הנעשית בהלוואה ובכתיבת השטר. ומכאן שאף המלוה והלוה והערב עוברים מתחילה, בשעת השימה.
רבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב פוטרם את המלוה ואת הערב ממלקות — מפני שיש בהם 'קום עשה'. ופרשו בגמרא, עשה לקרוע השטר. [ואילו תנא קמא סובר שומא מלתא היא, וכבר עברו משעת כתיבת השטר, כאמור].

א. לפרש"י [כפי שהבינו התוס' דבריו], מבואר בגמרא שלדברי רבי אלעזר שרבית קצוצה יוצאה בדיינים, אין לוקים על לאו דרבית משום שניתן להשבון. [והתנא המחייב מלקות סובר שאין חיוב להחזיר הרבית]. ואולם הרמב"ן הר"ן והריטב"א פירשו דבריו שגם לרבי אלעזר אין החזרת הרבית מתקנת את הלאו, אלא מצוה בפני עצמה היא.
והתוס' והרשב"א מפרשים שחיוב מלקות על לאו ד'אל תקח' ו'לא תתן' תלוי במחלוקת רבי אלעזר ורבי יוחנן האם ניתנה להישבון. [ואף הערב עובר בלאו זה אם קבל רבית מן הלוה ונתנו למלוה]. אבל לאו ד'לא תשימון' — בזה נחלקו התנאים; לתנא קמא לוקים בשעת השימה ולרבי נחמיה ורשב"א אין לוקים, שמא יקרע השטר. ואם גבה הרבית — לדברי הכל לוקים על 'לא תשימון'. (כן פירש מהרש"א. וכן מבואר בתור"פ וכן משמע בלשון הרמב"ן. ויש מפרשים בדהתוס' שלדעת האומר יוצאה בדיינים אין לוקים — ע' פני יהושע. וע"ע מהר"ם שיף ומאירי).

ב. הלווה — יש אומרים שלוקה לדברי הכל, מפני שאינו שייך ב'עשה' של החזרת ההלוואה וקריעת השטר [וכן העדים לוקים. רמב"ן רשב"א וריטב"א] [ערמב"ן ועוד]. ואולם הרמב"ם (מלוה ד, ג) פסק שהלוה פטור ממלקות כמו המלוה).

לדעת מהרלב"ח, הלווה עובר בלא-תעשה בשעת נתינת הרבית ולא בשעת ההלוואה (ע' משנה למלך — מלוה ד. וע' בקהלות יעקב (כתובות לו) שצדד לומר שכן דעת הרמב"ן, ובוה תירץ קושית

קצוה"ח. ולכאור צריך לומר לפי"ז שזה שכתב הרמב"ן (להלן עב.) המלוה והלווה והערב והעדים פסולים לעדות — לצדדים קתני, העדים נפסלים מיד בחתימתם ואילו הלווה לא נפסל אלא כשנתן הרבית).
 ג. יש להסתפק אם כתבו בשטר שאם יעבור הזמן המיועד יהוייב או ברבית — האם עברו מיד על לאו ד'לא תשימון' או שמא אינם עוברים אלא לאחר שהגיע זמן הפרעון ונתחייב ברבית. גם יש להסתפק האם נחשבת זאת כרבית קצוצה (עפ"י מנחת שלמה ח"ב סח, טו).
 (פירוט הלאורן אצל כל אחד ואחד — ע' להלן עה).

ב. כאמור, לרבי נחמיה וראב"י — מצווה המלוה לקרוע את השטר ולתקן בכך את הלאו. ולתנא קמא גם אם יקרע השטר, הלאו אינו נתקן, ואין כאן 'לאו הניתק לעשה'.
 משמע בגמרא שאם נוקטים 'שטר העומד ליגבות כגבוי דמי', אין קריעת השטר מועילה לתקן הלאו.
 א. לפרוש התוס' — לתקן הלאו ד'לא תשימון'. ולפרש"י משמע שקריעת השטר כמוה כהחזרת הרבית לאחר שנגבתה, שנחלקו בה רבי אלעזר ורבי יוחנן.
 ב. אף אם ננקוט שהתופס בשטר נחשב כמוחזק בנכסים המשועבדים [אפילו למאן דאמר 'לאו כגבוי דמי'], י"ל שיכול לתקן הלאו בקריעת השטר, כי כיון שעדיין לא זכה בממון, לא 'נשך' את חברו, שהרי כל כחו של חברו בממונו לעשות בו כרצונו באין מפריע. [ואולם אם נטל ממון הרבית, אף אם לא נתכוין לזכות בו להיותו שלו, אך כיון שדעתו להחזיק לעצמו, הרי חברו נשך ואפשר שעובר ב'לא תקח'] (עפ"י קהלות יעקב ב"ב לד).

ג. הלואה 'סאה בסאה' הריהי אבק רבית ואינה רבית גמורה לפי שאינה קצוצה, שאין ידוע אם יתיקרו החטים אם לאו. (וגם אם נתיקרו לבסוף, אין כאן איסור תורה, דבתר מעיקרא אולינן והרי בשעת ההלואה לא קצץ רבית. עפ"י ראשונים). ואם יש ללוה פירות כשלוה — מותר, נעשה כאומר לו הלוויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (כדלעיל מד:).

וכן נתינת משכון ללוה שיאכל ממנו פירות, ללא ניכוי הפירות מהחוב — אבק רבית היא (שפעמים שאין עושה פירות כגון שהכרמים לוקים, הלכך אין זו רבית קצוצה. עפרש"י). וע' להלן סו חילוקי דינים. מרש"י להלן (סו סע"ב; סו. ד"ה הכא נמי) מבואר שלדברי רב נחמן אין 'אבק רבית' אלא בדרך מקח, אבל לא במשכון הניתן על הלוואה. ולדבריו מוציאים בדיינים מה שאכל. והתוס' (שם) חולקים וסוברים שאין בדבר מחלוקת.

ולדעת הרי"ף והראב"ד (שם), לא אמר רבינא כאן אלא במשכון שאין רשאי הלווה לסלק את המלוה ממנו בתוך זמנו כאשר פורע לו חובו, שזהו כמכר, אבל מקום שמסלקים את המלוה — הרי זו רבית קצוצה ויוצאה בדיינים. וכן הוכיחו הרמב"ן והרשב"א (שם).
 רבית מוקדמת ומאוחרת (— שנתן לו מתנה קודם ההלואה או לאחר הפרעון) — מדרבנן.

א. יש אומרים שאין איסור אלא אם אומר לו בפירוש שנותן לשם רבית. ויש אוסרים אפילו בסתם, אם מתכוין לשם רבית (כן משמע מהרשב"א כאן. וע' טור ורמ"א יו"ד ר"ס קס). ויש שכתבו לשמוע מדברי ראשונים שאפילו כשאינו מתכוין לכך אלא למתנה בעלמא אסור אם אינו רגיל ליתן לו דורנות (ע' משנה למלך מלוה ה, יא; רעק"א יו"ד קס).

ב. מלוה שמחל ללווה חלק מחובו, ולאחר זמן חפץ הלווה לפרוע הכל — מסתבר שמותר הדבר, שזכותו של הלווה שלא ליהנות בחינם מהמלוה (ע' זעלהו לא יבול' ח"ב עמ' סח).
 מבואר בגמרא שכל האופנים הללו שאינם אסורים אלא מדרבנן, אם עבר ולקח — אין בית דין מוציאים ממנו.

א. מרש"י (סו סע"ב) מבואר שלדברי רב נחמן מוציאים פירות שאכל המלוה מנכסי הלווה משום שנראה כרביית קצוצה, שאין 'אבק רבית' אלא בדרך מכר ולא בהלואה. והתוס' שם חולקים, שהרי משמע שאין חולק במה שאמרו כאן שמשכנתא בלא נכייטא אין מוציאים הפירות בדיננו.

ב. יש להסתפק במי שנתחייב למלוה ליתן לו מתנה עבור ההלואה, ולא פירש שוויה, ומדינא יכול להיפטר בזו אחד — אם נתן לו ארבעה זוזים, האם נחשבים המה רבית קצוצה אם לאו. ונראה לכאורה כפי הצד הראשון. וי"ל. (עפ"י מנחת שלמה ח"ב סה, ט. וע' בלשון המאירי לעיל).

'הערמת רבית' כיצד? אמר לו הלוויני מנה. אמר לו: מנה אין לי חטים במנה יש לי. נתנן לו כפי השער, וחזר ולקחן הימנו בפחות משווין (לפי שהלה זקוק למעות) — מצד הדין הדבר מותר, אבל אסור לעשות כן מפני הערמת רבית, שנראה כאילו לווה פחות והחזיר יותר (כן שנה רב ספרא בבביתא דרבי חייא. וכן פירש אביי למתניתין).

א. עבר ועשה כן, יש אומרים שאינו 'אבק רבית' אלא הערמה בעלמא הלכך בית דין גובים ממנו את הרבית אף לכתחילה (רמב"ם מלוה ה, טו. וכן הכריע הרשב"א מלשון הברייתא 'ש דברים המותרים...'). ויש חולקים, שהרי לפירוש אביי זוהי 'תרבית' דמתני' האסורה מדרבנן, הלכך אבק רבית הוא זה (רמב"ן, ולוה נטה הרא"ש. גם מגוף פירוש אביי למשנתנו מבואר שאסור לשלם לו דמים לאחר מעשה אלא פירות. אלא שדעה ראשונה סוברת שכיון שפירוש אביי נדחה, שוב יש לפרש הברייתא כפשטותה, שלא אסרו כלל לאחר שעשה מעשה. עפ"י אילת השחר).

ב. אם לאחר שלקח ממנו הפירות, הוזלו הפירות ושערם ירד, מותר לו למלוה ליקחם במחיר הנמוך ואין כאן שום הערמה, שהרי זהו מחירם עתה (כן מבואר ברמב"ן כסברא פשוטה).

ג. כתב הרא"ש (בפסקיו ובתוספותיו): דוקא כשאמר לו מתחילה 'הלוויני מנה', אבל הלווה חטים ולקחם הימנו בפחות — מותר.

ויש מי שכתב (כנסת הגדולה, מובא בדרכי תשובה יו"ד קסג סקט"ו), שלא אסרו אלא כשאמר לו 'הלוויני מנה' — מנה אין לי, חטין יש... אבל אמר 'חטים במנה אני מוכר לך' — מותר לכתחילה. אך נראה שאין דין זה מוסכם (ע' מנחת שלמה ח"א כט שהביא מקונטרס הסמ"ע שנראה שלא כהכנה"ג. ודן שם באריכות באופנים שונים של 'הערמת רבית' ובגדריה).

מפירוש אביי למשנתנו מבואר שאם יש לו ללוה יין (או שאר דברים. ריטב"א), ובמקום שמחזיר לו מעות אומר לו ליתן לו יין בפרעון החטים — אין זה נראה כרביית ומותר.

אף על פי שפירושו של אביי נדחה, דינו אמת והלכה כמותו (עפ"י רמב"ן ורשב"א, ומובא במ"מ ה, טו). ויש שלמדים מכאן שכל שפורע הלואה בפירות ולא במעות — אין כאן הערמת רבית. וכן אם כשקנה המלוה את החטים בפחות שילם לו בפירות ולא במעות — מותר (מאירי). ויש חולקים וסוברים שאין חילוק בין מעות לפירות (מובא שם. ושם כן היא דעת הרמב"ם שהשמיט חילוקו של אביי).

כל זה אמור כשלא התנו מתחילה שיתן לו חטים בפחות, אבל אם התנו — הרי זה כמין רבית גמורה (רמב"ן ורשב"א. והריטב"א כתב רבית קצוצה היא). עוד בענין 'הערמת רבית' ע' להלן סה.

דפים טב — טג

קמה. א. הנותן מעות לחברו ופוסק עמו ליתן לו כמות מסוימת של פירות למשך זמן — האם ומתי מותר הדבר?

ב. מה הדין כאשר אין נותן לו עתה מעות אלא מעמיד חובו שיש לו על חברו בהספקת הפירות?

א. אין פוסקים על פירות עתידיים על ידי הקדמת מעות (לומר, תן לי כך וכך פירות במשך השנה בדמים אלו, ואפילו יתייקרו לאחר זמן — מפני שנשכר בשביל שהקדים לו מעותיו, ואבק רבית הוא) עד שיצא השער. יצא השער (— שער מפורסם וקבוע בשוקי העיר, בכך וכך. רש"י. ע"ע להלן עב עה) — פוסקים לפי אותו שער. אף על פי שאין לו למוכר פירות, די בכך שיש לאחרים ויכול לקנותם עכשיו בדמים שקיבל. ואם יש למוכר פירות, מותר לפסוק עליהם אעפ"י שלא יצא השער, שהרי זה כמקח, ואעפ"י שלא משכם.

נחלקו הפוסקים כשיש לו סאה מאותם פירות, האם מותר לו לפסוק כמה סאים, אם לאו

(כ"כ רשב"א ומ"מ בדעת הרמב"ם. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ד א'גז).

לדברי רבא, צריך הלוקח ליתן למוכר דמי ספסרות (= מעות הסרסור המחפש אחר מוכרי תבואה ומתוכם לו) שהיה משלם אילו היה קונה בשוק, שאם לא כן הלא נמצא משתכר אותם דמים על ידי הקדמת מעותיו. רב אשי אמר: אין צריך, שמעותיו של אדם הן עושות לו את הספסרות, שהחמרים מגיעים אל בעלי המעות להביא להם תבואה.

א. יש לשמוע מכאן שאין לו ללוקח להשתכר כלום מקניה זו. ולפי"ז נראה שמנכה לו החסרונות שהיתה התבואה נחסרת אילו היתה מונחת בביתו משעת פסיקה ועד שעת פירעון (רא"ש).

ב. הפוסק על שער שבשוק ונתן מעות ובה אחד מהצדדים לחזור בו — לדברי הרמב"ם (מכירה

כב,ג. וכ"מ בתד"ה אע"פ) עומד ב'מי שפרע' [ואפשר דוקא בדבר המצוי לקנותו בשוק. ע' כס"מ; חו"מ רט,ד-ה ובנו"כ; שו"ת רעק"א קלד; פרי יצחק ח"ב מו]. ולדברי הריטב"א (סג. בד"ה אמר רב, ובע"ב ד"ה אי לקבולי), כל שאין הפירות אצלו בעין — אין בו 'מי שפרע'. ויש שנראה מדבריהם אפילו יש לו פירות אינו עומד ב'מי שפרע' הואיל ולא נתן מעות על מנת ליטול עכשיו (דעה זו מובאת במאירי).

ב. אם אין נותן לו עתה דמים אלא בא ליקח פירות מעותדים בפרעון חוב שחייב לו מכבר, וכגון שפסק עמו על חטים בתחילה בהתר, ועתה בא להעמידם ביין ללא נתינת דמים — אסור, ואעפ"י שיצא השער. והסיק רבא על פי ברייתא דרבי אושעיא, דוקא כשאין לו למוכר מאותם פירות. אבל יש לו — מותר (ואפילו לא יצא השער. רמב"ן ורשב"א), שהרי זה זוכה בהם מעתה ואם נתיקרו — שלו נתיקרו.

ומהברייתא שהביא רבה בתחילה משמע שאפילו יש לו אסור (כפי שהבין אביי).

וכן לדברי רב [דלא כרבי ינאי], אין התר אלא אם נוטל הפירות שפסק מתחילה, אבל אסור לשומם בדמים וליטול כנגדם פירות אחרים. ואולם אם משכם או אפילו רק יחד לו הלה קרן זוית (רב הונא אמר רב), מותר לפסוק פירות אחרים תחתיהם.

א. הלכה כרבא, שאם יש לו מותר (יו"ד קסג,א). ומדברי הרמב"ם (מלוה י,ו) נראה, דוקא אם יש לו פירות כדי כל הכמות שפוסק (רמב"ן ורשב"א).

- ב. יש סוברים שאם נתן תחילה מעות בפסיקת חטים ויש לו חטים (רמב"ן ורשב"א), רשאי אחר כך לשנותם ולהעמידם ביין [אם לא זקפם עליו במלוה מקודם, שלא עשאם דמים. רמב"ן ור"ן] אעפ"י שאין נותן עתה מעות וגם אין לו יין — שהוא כמעמיד חטיו על יינו של חברו שזוהו דרך מקח וממכר ולא גזרו חכמים. (רב האי גאון, מובא בראשונים. וכן נקטו הפוסקים. ע' רמ"א קעה, ובהגר"א). ואין כן דעת רש"י.
- ג. יש מן הפוסקים שכתבו להתיר לפסוק על הפירות בחובו, כאשר יצא השער ויש לו למוכר מעות — מפני שיכול לקנות עתה פירות במעותיו וליתן לו (הגהות אשר"י; הגהות מיימוניות. וכ"כ הט"ז להלכה ולא למעשה; פני יהושע). ויש אוסרים (בית יוסף; ש"ך. וכן נראה במאירי (סג): שנקט לדינא).
- ד. מדברי התוס' מבואר שאפשר לקנות מטלטלין על ידי מחילת החוב שחייב המוכר לקונה, בתורת קנין כסף. (והרבה ראשונים חולקים — ע' לעיל מו:). ובאופן זה מותר לפסוק על הפירות — שהרי קנאם קנין גמור ע"י החוב. ובסוגיא מדובר באופן שלא פטרו ממנו עד שיתן לו החטים בפועל.
- לדעת מהרש"א, אפילו אין לו חטים, אם אך מצויות הן בשוק ליקחן — מועיל הקנין מדינא וממילא אין לחוש משום רבית (עפ"י חדושי ר' שלמה ח). וה'קרני ראם' השיגו, שאין מועיל הקנין כשאין לו פירות, שזוהו דבר שלא בא לעולם.
- ה. עבר ופסק על הפירות בחובו, אם בא אחד מן הצדדים לחזור בו — אינו עומד ב'מי שפרע', לפי מה שכתבו הפוסקים (ע' בראשונים להלן סה) מרב האי גאון, שמקח שנעשה באיסור אין על החוזר 'מי שפרע'. [ובדעת הרמב"ם (מכירה כב) יש להסתפק בדבר. ע' חדושי ר' שלמה היימן ח].

דף סג

- קמו. מהם באורי המושגים דלהלן, ומה דינם?
- א. 'מה לי הם מה לי דמיהם'; 'מה לי דמיהם מה לי הם'.
- ב. 'צד אחד ברבית'.
- ג. 'רבית על מנת להחזיר'.
- ד. 'אגר נטר ליה'.
- א. הנותן מעות לחברו ופוסק על כמות מסוימת של פירות כפי השער שבשוק — מותר הדבר, ואפילו נתייקרו הפירות. אבל אם פסק לקבל דמים לכשיתייקרו — רב אוסר, שהואיל ונותן מעות ונוטל מעות, הרי זה נראה כרבית [מלבד לרבי יהודה המתיר 'צד אחד ברבית', ולדבריו אם מלכתחילה לא פסק לשלם דמים דוקא ואפשר שישלם פירות — מותר. שמואל]. רבי ינאי מתיר — כך לי נטילת פירות כמו נטילת דמיהם; 'מה לי הם מה לי דמיהם'. וכן נקט רבא על פי ברייתא דרבי אושעיא.
- א. הלכה כרבי ינאי (סה). לפרשב"ם, לא התיר רבי ינאי אלא ליקח פירות אחרים, אבל לא דמים ממש. וכן נקט הרא"ש לעיקר. ואין כן דעת רש"י רבנו תם רמב"ן רשב"א וריטב"א. והובאו שתי הדעות בשלחן ערוך (קעה,ו).
- ב. כאשר משך את הפירות קודם שנתייקרו, או אפילו יחד לו הלה קרן זוית — נראה שמותר לקבל דמים אפילו לא יצא השער בזמן הפסיקה (עפ"י מאירי סב:).